

توانمندسازی بافت‌های روستا-شهری در محیط‌های پیراشه‌ری

با رویکرد مشارکت مردمی*

(مطالعه‌ی موردی: روستای کلمخواران)

علی سلطانی ۱

سامانه شریعتی ۲

Ali_soltani54@yahoo.com

چکیده

از جمله پیامدهای گسترش لجام گسیخته‌ی شهرها در دهه‌های اخیر الحق روزتاها و سکونتگاه‌های پیرامون به شهرها است. شهر اصفهان نیز به دلیل استقرار در موقعیت جغرافیایی مناسب، همواره با پدیده‌ی فضایی فوق همراه بوده و بخشی از رشد کالبدی این شهر ناشی از الحق روزتاها هم‌جوار به آن بوده است، که در برخی موارد عدم توانایی بافت‌های مذکور جهت پاسخ‌گویی به نیازهای ساکنین منجر به ظهور شکل جدیدی از حاشیه‌نشینی شده است. با الحق روزتای کلمخواران به شهر اصفهان و پذیرش کارکرد جدید روستایی - شهری، نظام ساختاری و عملکردی این دو سکونتگاه در ابعاد مختلف دچار تغییر و تحول گردیده است. در واقع تحمیل نقش‌ها و کارکردهای جدید از سوی شهر اصفهان به فضاهای پیرامونی از جمله روستای کلمخواران منجر به شکل‌گیری و بروز نابه‌سامانی‌هایی در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی و .... شده و بخش زیادی از زمان و سرمایه مدیریت شهری را به چالش طلبیده است. پژوهش حاضر نشان می‌دهد که توانمندسازی روستای پیراشه‌ری کلمخواران با رویکرد مشارکت مردمی در کنار بهسازی محیط از مهمترین سیاست‌های اثرباری هستند که در طی یک فرایند مشخص به سازمان‌یابی فضایی و تکوین منطقه‌ای مطلوب جهت اسکان ساکنین بومی و مهاجران در حاشیه شهر منجر می‌گردد.

کلید واژه‌ها: توانمندسازی اجتماع محور - محیط پیرا- شهری - سکونتگاه‌های روستا- شهری - مشارکت- روستای کلمخواران

^۱ استادیار رشته شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز.

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه شیراز.

*این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی نویسنده سوم تحت عنوان "توانمندسازی روستا- شهری در محیط‌های پیراشه‌ری وارانه راهبردهایی در راستای توسعه موزون روستا- شهری" زیر نظر نویسنده دوم در دانشگاه یزد می‌باشد.

۱- مقدمه

تداوم پیشروی شهرهای بزرگ به سمت پیرامون به تدریج محیطی را شکل می‌دهد که در آن سیستم‌های شهر و روستا در هم آمیخته شده و در برخوردهای شهر و روستا پدیده‌ی پیراشهرنشینی شکل می‌گیرد، که طی این فرایند روستاهای پیراشهرنی به تدریج ویژگی‌های عام روستایی را از دست داده و برخی از ویژگی‌های شهری را اختیار می‌کنند. روستا- شهرهای مذکور با داشتن خصوصیات ذاتی طبیعی روستا و شرایط جدید زندگی شهرنشینی به عنوان ناحیه‌ای میانه یا منطقه‌گذار با فضای اجتماعی انتقالی محسوب شده و ماهیتی چندعملکردی می‌یابند. مروری بر روند توسعه و شکل‌گیری سکونتگاهها نشان می‌دهد که شکل‌گیری چنین پدیده‌ای به خصوص در محیط پیرامونی شهرهای بزرگ که با سرعتی فرازینده رشد می‌یابند، امری گریزناپذیر است و در بسیاری موارد کم توجهی به این واقعیت، باعث تبدیل این روستا- شهرها به یک سکونتگاه حاشیه‌ای با ساختار فضایی نابرابر شده است، که تداوم این نابرابری‌های فضایی موجب بروز مشکلاتی از جمله کیفیت نازل شرایط زندگی، به هم خوردن تجانس اجتماعی، بورس بازی زمین و مسکن و ... می‌گردد.

در شهر اصفهان نیز به عنوان یکی از کلان شهرهای در حال رشد، یکی از شقوق توسعه‌ی شهری، الحاق روستاهایی است که در هم‌جواری آن قرار داشته و در طول زمان با گسترش فضایی این شهر، براساس پدیده‌ی خوش شهری در بافت شهر ادغام شده و هویتی دگرگون یافته‌اند. از جمله سکونتگاه‌هایی که با پیشروی سریع شهر اصفهان در ناحیه تحت نفوذ مستقیم شهر به عنوان ناحیه پیرامون شهری یا منطقه گذار قرار گرفته است، روستای کلم‌خواران می‌باشد. ساختار فضایی ناپایدار این روستا- شهر و قرار گرفتن آن در حاشیه‌ی کلان شهر اصفهان، این ناحیه روستا- شهری را با مسائل اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی و افت کیفیت زندگی رویرو کرده است. روستای پیراشهرنی کلم‌خواران بدون آن که آمادگی و توانایی‌های لازم برای حضور در عرصه‌ی شهری با مقتضیات گستره و پیچیده را به لحاظ ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی کسب کرده باشد، در این عرصه حضور یافته است. برای درک و تعدلی نابرابریها و تعاملات ضعیف میان شهر و روستا، نیازمند بررسی و تحلیل پیرامون دلایل پدیدارشدن این ساختار نابرابر و به کارگیری تمهیداتی جهت جلب مشارکت ساکنین به صورت آگاهانه و ارادی در راستای اجرای راهبرد توامندسازی با توجه به ویژگی‌های ماهوی شهر و روستا و حذف نابرابری‌ها می‌باشیم. در این زمینه جهت تأکید بر توسعه‌ی همه‌جانبه این نظام سکونتگاهی، شناخت و ارائه راهکارهای مناسب توامندسازی به منظور افزایش سطح مشارکت ساکنین و ارتقاء شرایط محیطی به نحوی پایدار و فراگیر در جهت حصول به توسعه‌ی موزون شهر و سکونتگاه‌های حاشیه‌ای، به عنوان هدف بنیادین این پژوهش مورد توجه واقع شده است.

بر این اساس مقاله حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به سوالات ذیل خواهد بود، (۱) اساسی‌ترین عوامل تاثیرگذار بر تحولات اجتماعی، اقتصادی و کالبدی روستا، شهر مورد مطالعه کدام است؟ (۲) با اتخاذ چه شیوه‌هایی می‌توان نابرابری‌ها و نابسامانی‌های موجود در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی متاثر از الحاق سیستم‌های شهری و روستایی تعدلی نمود؟ که نتایج تحقیق نشان خواهد داد که جداسازی کارکردهای فضایی شهر و روستا- شهر در محیط‌های پیراشهرنی در رویکرد چندین ساله حاکم بر طرح هادی که توجه اساسی خود را بر گسترش شهری معطوف می‌کند، باعث تجلی آشفتگی‌ها در سکونتگاه‌های مورد مطالعه شده است. و هم‌چنین با ایجاد ارتباط میان دو رکن مدیریت‌شهری و مردم که در آن مردم نقش اصلی و مدیریت شهری نقش هماهنگ‌کننده را دارد، می‌توان محیطی مطلوب را توسط اجتماعات محلی سکونتگاه مذکور بروپا کرد.

۲- معرفی مفاهیم مرتبط با توامندسازی روستا- شهرها در محیط‌های پیراشهرنی

۲-۱- گسترش شهرها و شکل‌گیری پدیده‌ی پیراشهرنشینی در برخوردهای شهر- روستا

بعد از جنگ جهانی دوم، یکی از مسایل اساسی کشورهای درحال توسعه، رشد و گسترش شتابان و ناهمگون شهرنشینی بوده است. (ارباب، ۱۳۸۶، ص۱) این شهرنشینی شتابزده و افزایش ممتد جمعیت فقط موجب پدیدارشدن شهرهای بزرگ نمی‌شود، بلکه شهر با پیشروی به سوی فضاهای زیستی موجود، زمین‌های کشاورزی، باغداری، و درنهایت محیط طبیعی موجب شکل‌گیری، دگرگونی و یا پیشروی شهرها در اندازه‌های گوناگون، روستا- شهرها (روستاهایی که در مرحله گذار یا دگرگونی

از ماهیت روستایی به شهری هستند) و سکونتگاه‌های غیررسمی در پیرامون خود می‌شوند.(دانشپور،۱۳۸۶،ص۴) روستا-شهرها^۱ یکی از انواع سکونتگاه‌هایی هستند که به تازگی با توسعه جوامع شهری در حاشیه‌شهرها و در برخوردگاه شهر-روستا ایجاد شده‌اند. روستا - شهرها با داشتن خصوصیات ذاتی طبیعی روستا و شرایط جدید زندگی شهرنشینی به عنوان ناحیه‌ای اکوتون^۲ و میانه محسوب می‌شوند.(سیروس صبری،۱۳۸۶،ص۴۶) این نواحی که به منطقه‌ی شهری بسیار نزدیک می‌باشند و در جایگاه خود از توسعه‌ی شهری منتج می‌شوند، در فرایند جذب و الحاق کامل به شهر هستند. در بعضی شرایط آن‌ها تحت تأثیر قدرت شهر و رابطه جوامع بسیار شبیه شهر می‌شوند.(L.Iaquinta.2000) به عبارت دیگر چنین پدیده‌هایی را که در آن شیوه‌های رفتار موجود در سکونتگاه‌های روستایی به وسیله روستائیان به شهرها منتقل می‌شود شهرنشینی روستایی نیز می‌نامند. چرا که ساختار اجتماعی، فرهنگی و فیزیکی این روستاهای تا حدودی به شهرها شباهت یافته است و ترکیبی از چشم‌اندازهای گوناگون اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و فیزیکی شهر و روستا در آن‌ها دیده می‌شود.(پالی یزدی،۱۳۸۲،ص۲۱) طبق آنچه که ذکر شد پیوستار پیشروی شهر تا جایی که از میزان اثرگذاری بر روستا و طبیعت کاسته شده و اثرات شهری دیگر پدیدار شود، ادامه یافته و محیطی به وجود می‌آید که به محل درهم آمیختن سیستم‌های شهر - طبیعت و یا برخوردگاه «شهر - روستا»^۳ تبدیل شده و پدیده پیراشهنشینی را شکل می‌دهد، که در آن روستاهای محیط پیراشهنشی به تدریج ویژگی‌های شهری را اختیار می‌کنند.(دانشپور،۱۳۸۶،ص۵) به عبارت دیگر ناحیه پیرامونی شهرکه به شدت تحت تأثیر فعالیت‌های شهری قرارداده، اغلب به عنوان «کنش‌گاه حاشیه شهری» یا «ناحیه نیمه روستایی شهر» و یا «محیط حاشیه شهری» نامیده می‌شود. دیگران آن را «ناحیه کلان شهری گسترش یافته» نامیده‌اند. (کنت لینچ،۱۳۸۶،صص ۷۴-۷۵)

۲-۲- تبیین مفهومی توانمندسازی و ابعاد آن

توانمندسازی روشی است که به دنبال دستیابی به اهداف توسعه است. بهبود کیفیت زندگی فردی و اجتماعی از طریق استفاده از امکانات محلی و نهادهای بخش خصوصی.(Hunter,2004,p12) به عبارتی دیگر، توانمندسازی بهبود وضعیت خدمات پایه‌ای و زیربنایی از طریق مشارکت بخش خصوصی می‌باشد. به گونه‌ای که بخش خصوصی توان مشارکت در حفظ و اجرای پروژه‌ها و طرح‌های توانمندسازی را داشته باشد.(Carazzai,2002,p155) توانمندسازی به مثالهای آموختن ماهی‌گیری به جای ماهی‌دادن است، که با اتکاء به منابع درونی اجتماعی یک سکونتگاه با حمایت و خودداری آنان به وسیله‌ی بخش عمومی، برای رفع نیازهای فردی و جمعیتشان و در حد استطاعت مالی آن‌ها خواهد بود. نکته اساسی در راهبرد توانمندسازی ایجاد تحول در دیدگاه‌های مدیریت شهری نسبت به سکونتگاه‌های حاشیه‌ای می‌باشد که به جای پاک‌کردن صورت مسئله در صدد ساماندهی و بهبود این مناطق برآیند. توانمندسازی در ابعاد مختلف و در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی اهداف خود را دنبال می‌کند.

توانمندسازی کالبدی: از ویژگی‌های عمدی سکونتگاه‌های حاشیه‌ای که این مناطق را از سایر مناطق شهر تمایز می‌سازد ویژگی‌های خاص کالبدی آن‌ها نظری چهره و سیمای نامطلوب کالبدی و کوچه‌های تنگ و باریک، استفاده از مصالح کم‌دوم و بی‌دوم در ساخت مسکن می‌باشد. برنامه‌ها و اقدامات اصلاح و توسعه‌ی معابر، بهبود مسائل بهداشتی (دفع بهداشتی زباله، فاضلاب و ...) مرمت، نوسازی و مقاومسازی ساختمان‌ها، تأمین خدمات و تأسیسات زیربنایی از راهبردهای توانمندسازی کالبدی می‌باشد. (J. Abbott; 2003;p 587)

توانمندسازی اجتماعی: درگیری فعل و مداوم جامعه‌ی شهری در یک دوره‌ی طولانی، پایداری برنامه‌ی ارتقای محیطی را بسیار سخت می‌کند. هدف اصلی در برنامه توانمندسازی مشارکت بین اجتماعات محلی و اولیای امر محلی است. به طور کلی سیاست‌هایی که منجر به افزایش میزان مشارکت مردم در بهبود شرایط محیط زیست خود گردد و مردم حضور فعال و موثری در توانمندسازی داشته باشند مربوط به توانمندسازی اجتماعی می‌شود. آموزش سطح سواد و آگاهی مردم، بالا بردن احساس

تعلق مکانی و مسئولیت در افراد مناطق حاشیه‌نشین می‌تواند تأثیر بسزائی در توانمندسازی اجتماعی مردم داشته باشد. (J. Abbott; 2003;p 587)

۳-۲- مدیریت شهری و توامندسازی اجتماع محور

توانمندسازی اجتماع محور، فرایندی مشتمل بر حذف محدودیتها و موانع ساختاری است، که از طریق آن فرد یا اجتماع، ضمن مشارکت، امکان ارزشیابی اقدامات منجر به تغییر و بهزیستی را بر پایه بینش‌ها و ظرفیت‌های خود و یا اجتماع پیدا می‌کند. راهبرد اصلی این مدل، اعتقاد به مردم است. اعتقاد به این که مسائل می‌توانند به بهترین شکل ممکن بدست مردمی که با آن مسائل به طور روزانه زندگی می‌کنند و به عبارتی توسط گروه‌های ذینفع حل شود (<http://www.imi.it>) و شیوه‌ای اصلی این مدل، کاربرد روش برنامه‌ریزی اجتماعات محلی^۴ است، «برنامه‌ریزی اجتماعات محلی» برای شرکت دادن مردم محلات در پیداکردن راهی برای بیان نظریات خود در رابطه با وضعیت فعلی و آینده محل سکونت‌شان، تلاش می‌کند. در این شیوه، توانمندسازی مشارکتی همه‌جانبه است که تنها در محیط‌های کوچک قابل اجراست و دیدگاهی محله‌ای و روستایی دارد. (پیران، ۱۳۸۰، ص ۳۸) اجرای راهبرد توانمندسازی با رویکرد مشارکت مردمی، نیازمند ارتباط میان اجتماعات محلی و مدیریت شهری است. در واقع تمامی تلاش‌ها در این راهبرد، جهت دستیابی به توانمندشدن مردم است، به عبارت دیگر «اول توانمندی مردم، سپس پیشرفت مکان»، (شهیدی، ۱۳۸۶، ص ۵۰)

۴-۲- مداخله در بافت‌های پیرامون شهری به شیوه‌ی توانمندسازی

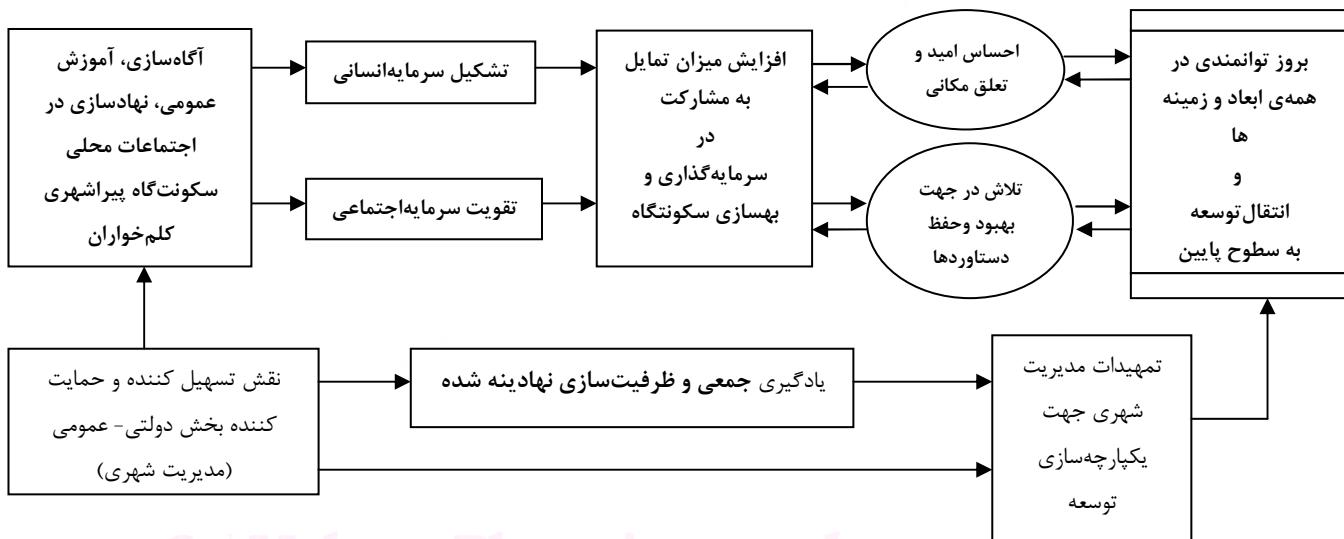
تا کنون در نقاط مختلف دنیا سیاست‌ها و برنامه‌های مختلفی در قبال حل مساله‌ی مناطق حاشیه‌نشین در پیرامون کلان شهرها، اتخاذ شده است. سیاست‌هایی که تحت عنوان نگرش‌های بنیادگرا و هدف‌گرا، دامنه‌ی وسیعی از تخریب و تخلیه‌ی اجباری تا ساخت خانه‌های ارزان قیمت و خانه‌سازی اجتماعی^۵ و روش زمین و خدمات^۶ را شامل می‌شود. (صرافی، ۱۳۸۱، صص ۱۱-۸) نگرش بنیادگرا که از دهه‌ی ۱۹۷۰ به بعد مطرح گردید، بیش از آنکه به پدیده حاشیه‌نشینی به عنوان یک مساله و عارضه‌ی شهری بنگرد، متوجه ریشه‌ها و بنیادهای مساله هستند و حتی کمتر به راه حل‌ها و سازوکارهای ساماندهی فکر می‌کنند. با توجه به شکست سیاست‌های این رهیافت از نیمه‌ی دوم دهه‌ی ۱۹۸۰ به بعد نگرش هدف‌گرا به پدیده‌ی حاشیه‌نشینی با ارائه راه حل‌ها و راهکارهای توامندسازی، بهسازی و نوسازی این سکونت‌گاه‌ها با تکیه بر راهکارهای مشارکتی مطرح گردید. (شیخی، ۱۳۷۹، صص ۳۵-۳۳) در چارچوب این دیدگاه که رهیافت اصلاح طلبانه نیز نامیده می‌شود، راهبرد توامندسازی مناسب‌ترین راه حل برای حل مشکل حاشیه‌نشینی، است.

در ادامه‌ی این روند به دلیل عملکرد ناموفق رهیافت‌های فوق‌الذکر، دستور کار جدیدی در سال ۱۹۸۶ تحت عنوان «راهبرد جهانی تأمین سرپناه تا سال ۲۰۰۰» با تأکید بر اتخاذ سیاست اجرایی معین بر پایه مشارکت اجتماعی، رویکرد توامندسازی، بهبود مدیریت شهرها توسط هیئت‌تدوین گردید و پس از آن هیئت‌های دو (اجلاس جهانی درباره شهر) راهبرد توامندسازی^۷ را به همراه بهسازی محیط به شکل کاملاً رسمی توصیه نمود. (جواهری پور و داور پناه، ۱۳۸۱، صص ۹۰-۸۲) این راهبرد امروزه به طور جدی مورد پذیرش مجتمع بین‌المللی قرار گرفته و در پی ظرفیت‌سازی در اجتماعات برای حل مشکلات آن‌ها با استفاده از اندیشه، منابع و بازوی خود آن‌هاست. (world bank, 1991, p133) آخرین راهبردی که از سوی سازمان هیئت‌های مطرح گردید به عنوان پیکاری جهانی علیه فقر در تمامی قاره‌ها خصوصاً آمریکای لاتین، آفریقا و هند آغاز شد و بر مفاهیمی همچون حق مسکن برای همه، عدم تبعیض، مشارکت به عنوان ابزار توسعه‌ی پایدار و دسترسی قشر فقیر شهر به زمین و سایر امکانات زیربنایی، پایی سکونت تأکید داشت. (Tabbal and Ray, 2001, p30)

۳- چارچوب نظری و روش تحقیق

سیر تکوینی دیدگاهها و نظریات در زمینه حاشیه‌نشینی و راه حل های آن نشان می‌دهد که سیاست تخریب و تخلیه اجباری مناطق حاشیه‌نشین کاملاً مطروح شده است و آنچه واقع‌بینانه و نوع دوستانه است راه حل مداراگرایانه و اصلاح تدریجی این سکونت‌گاه‌هاست. حتی ساماندهی، احیا و نوسازی چنین سکونت‌گاه‌هایی بدون تلاش در راستای مشارکت فراغیر و فعال، ظرفیت‌سازی نهادینه شده ساکنین این مناطق و تاکید بر بروز استعدادها و توانایی‌های مردم که هم هدف توسعه‌اند و هم وسیله‌ی آن، کمترین بازدهی را به همراه خواهد داشت. از این روزت که راهبرد توامندسازی این سکونت‌گاه‌ها با تکیه بر راهکارهای مشارکتی و بهره‌گیری از توان اجتماعات ساکن در سکونت‌گاه‌های پیرامون شهری به عنوان موثرترین راهبرد برای حل مشکلات آنان مورد توافق اکثربت صاحب‌نظران خارجی و داخلی قرار گرفته است. لذا تحقیق حاضر توامندسازی روزتای پیراشه‌ری کلم‌خواران را با استفاده از مشارکت و همکاری ساکنین این سکونت‌گاه در جهت بهبود تدریجی محیط زندگی آنان طی فرایند ذیل دنبال خواهد کرد.

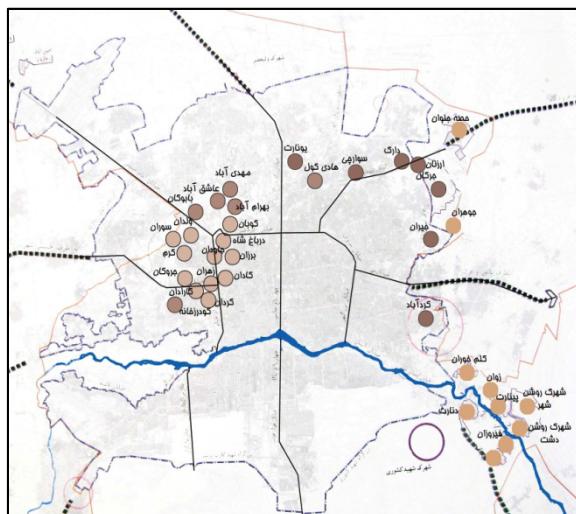
منبع: نگارندهان ۱۳۸۹

جهت دستیابی به اهداف مذکور در خصوص سکونت‌گاه‌های روزتا- شهری، مطالعات میدانی در محدوده مورد مطالعه در قالب پرسشنامه، مصاحبه و ارتباط با ساکنین صورت گرفته است. سئوالات طرح شده به دنبال چیستی و چگونگی توامندسازی و راه‌های دستیابی به توسعه‌ی موزون و یکپارچه با توجه به اصل رویکرد مشارکت می‌باشند. جهت نمونه‌گیری و توزیع پرسشنامه در روزتا- شهر کلم‌خواران، با توجه به جامعه‌ی آماری ۱۸۹ خانواری، ۳۳ مورد نمونه‌گیری جهت تعییت از توزیع نرمال کافی خواهد بود با این وجود به منظور افزایش دقت اطلاعات حدود ۵۰ پرسشنامه تکمیل گردیده است. هم‌چنین با توجه به همگنی نسبی موجود ساکنین این ناحیه، بهترین روش جهت تکمیل پرسشنامه، نمونه‌گیری به صورت تصادفی است، نمونه‌های تصادفی با استفاده از نرم افزار Excel انتخاب شده است. تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از وضع موجود به منظور ارائه راهکارهای توامندسازی و جلب مشارکت ساکنین نیز در چارچوب روش توصیفی - تحلیلی صورت پذیرفته است.

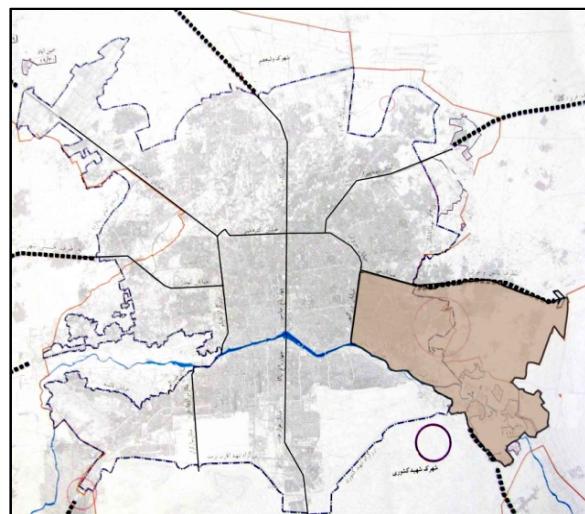

۴- بررسی ویژگی‌ها و خصوصیات پیراشهرنشینی در روستای کلمخواران و تبیین تحولات آن

دهستان جی از دیرباز یکی از هسته‌های اولیه شکل‌گیری سکونتگاه‌های اصفهان (تصویر شماره ۱) بوده است. موقعیت روستای کلمخواران (تصویر شماره ۲) در این دهستان در شمال رودخانه زاینده‌رود اهمیت ویژه‌ای دارد. در تاریخ می‌خوانیم، «اساسا دهستان جی که این دیه در آن واقع شده است، دارد جزء شهر می‌شود. این دیه در شرق اصفهان است و طولی نخواهد کشید که شهر آن را خواهد بلعید». در واژه‌شناسی «کلمخواران» دو واژه «کرم» و «کلمان» است. «کرم» نام قبیله آریایی است و کلمان همان «کرمان» است. «خوار» جزء اول واژه اوستایی «خور» به معنی «فر و شکوه» است. بنابراین کلمخواران یعنی جای که فر و شکوه کرمان را دارد است، اطلاق می‌شود. پسند «آن» به معنای کثرت است.

تصویر شماره ۲: الحاق نقاط روستایی به شهر اصفهان در دهه‌های مختلف (مأخذ: شجاعی، ۱۳۸۹)

تصویر شماره ۱: موقیت منطقه ۴ در اصفهان (مأخذ: شجاعی، ۱۳۸۹)

تصویر شماره ۳: موقیت روستای کلمخواران و سایر روستاهای هم‌جوار در بافت حاشیه‌ای اصفهان (مأخذ: شجاعی، ۱۳۸۹)

در این بخش از مطالعه به منظور تبیین تحولات ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی روستای مورد مطالعه شاخص‌های مختلفی تعیین شده و از طریق مطالعات میدانی و اسنادی مورد بررسی قرار گرفته‌اند، که نتایج این مطالعات به شرح زیر می‌باشد:

۱-۴- تبیین تحولات اجتماعی

رشد و توسعه‌ی شهر اصفهان و روی‌آوردن جمعیت به این شهر و مراکز جمعیتی پیرامون، باعث افزایش جمعیت و نرخ رشد آن در این نقاط از جمله روستای کلم‌خواران شده است. بررسی تحولات جمعیتی روستای کلم‌خواران در نیم قرن اخیر نشان می‌دهد که در بازه‌ی زمانی ۶۵-۵۵ به دلیل ادغام روستا با بخش بسیار کوچکی از بافت اقماری موجود در محیط پیراشه‌ری اصفهان با یک روند افزایش جمعیت قابل توجهی روبرو بوده است. هم‌چنین طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۵ به دلایلی از جمله تبدیل روستا به شهر و تلاش در جهت تغییر بافت روستایی، پتانسیل‌هایی هرچند محدود در سطح محلی ایجاد شده است که از نتایج آن جذب مهاجران به این روستایی اقماری در حال تبدیل به شهر بوده است. نمودار سنی و هم‌چنین نسبت جنسی (۱/۲) ساکنان روستا نیز گواه بر افزایش تعداد مهاجران به خصوص در گروه سنی فعال (۱۴-۱۵ سال) طی چند سال اخیر می‌باشد. در نتیجه روندهای مهاجری‌زدیری این سکونتگاه، پندارها، نگرش‌ها، هنجارها، رفتارها و الگوهای متعدد و متفاوت همراه با مهاجران وارد این روستا می‌شود که برآیند چنین فرایندی تحول در ساختار اجتماعی و سپس به تبع مستقیم و غیرمستقیم آن تحول در شیوه‌ی سکونت و زندگی در روستای مورد مطالعه می‌باشد.

۲-۴- تبیین تحولات اقتصادی

سکونتگاه‌های روستایی نسبت به سکونتگاه‌های شهری دارای اقتصادی بسته، کم رونق و مبتنی بر تولیدات کشاورزی است و متقابلاً یکی از مشخصه‌های اصلی شهر کارکردهای غیر کشاورزی آن است. (قادرمزی، ۱۳۸۷، ص ۶۶) رقم بالای درصد اشتغال در بخش کشاورزی (۶۰درصد) و عدد بسیار پایین درصد اشتغال در بخش صنعت بیان‌گر تداوم وابستگی معیشت ساکنان روستا شهر کلم‌خواران به فعالیت سنتی و آشنای روستا یعنی کشاورزی است. بدیهی است این نسبتها می‌تواند در جهت ایجاد تعادل بیشتر و کاهش سهم اشتغال در بخش کشاورزی تغییر نماید. به عبارتی دیگر ایجاد فرصت‌های جدید در بخش‌های صنعت و خدمات – به واسطه‌ی الحاق روستا به شهر و بهره‌مندی از شبکه ارتباطی مناسب – در بافت مورد مطالعه و درآمد پایین بخش کشاورزی سنتی در کنار کاستی منابع آب، خشکسالی‌های ادواری و دیگر مسائل در بخش کشاورزی، این بخش را که در گذشته بیشترین اشتغال را واجد بوده در طول این چند سال براثر پیوستن تدریجی این روستا به شهر اصفهان و تغییر ماهیت آن از روستا به شهر با رکود مواجه ساخته است. علاوه بر موارد مذکور عامل مهاجرت نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در تحولات اقتصادی روستا دارد. بسیاری از افرادی که از روستاهای به امید یافتن شغل و درآمد بهتر به شهر اصفهان مهاجرت می‌کنند، چون به دلیل گرانی زمین نمی‌توانند در شهر سکونت کنند، به ناچار به دنبال زمین و مسکن ارزان و احتمالاً به دور از محدودیت و قوانین مدیریت ساخت‌وسازهای شهری به بافت‌های روستا شهری پیرامون شهر از جمله بافت مورد مطالعه پناه می‌برند. به طور کلی حاصل فرایندهای مذکور سوداگری و بورس‌بازی زمین، تغییر الگوی مصرف، کاهش مالکیت روستائیان و حقوق محیطی آن‌ها نسبت به منابع (به ویژه زمین)، کاهش تولید در روستا و تغییر در نظام بهره‌برداری کشاورزی بوده است.

۳-۴- تبیین تحولات کالبدی

این روستا- شهر با توجه به مراحل توسعه‌ی کالبدی و رشد جمعیت و سایر عوامل به چهار دوره گسترش و توسعه و در نتیجه الحاق به شهر اصفهان تقسیم می‌شود که در جدول شماره ۱ به صورت اجمالی مورد بررسی قرار می‌گیرد. طی این

فرایند رشد و توسعه، تحولات شگرف کالبدی در ساخت و بافت این روستا ایجاد شده است. این تغییر و تحولات بیشتر در الگوی معماری مسکن و ابینه بافت روستا، مصالح به کار رفته در ساختمان‌ها و تغییر در شکل و جهت دسترسی‌های ارتباطی درون‌بافت دیده می‌شود. بر این اساس مطالعات به عمل آمده نشان می‌دهد که در روستای کلم خواران بیش از نیمی از ساختمان‌های مسکونی تیپ شهری دارند. همچنین ۸۳ درصد ساختمان‌های روستای مورد مطالعه نوساز بوده و دارای قدمت کمتر از ۲۰ سال هستند. در روستای مورد مطالعه بیشترین تعداد واحد مسکونی در یک و دو طبقه ساخته شده‌اند. که علت اصلی چنین وضعیتی ارزان بودن زمین (در زمان ساخت بنا) نسبت به شهر و عدم رواج و مخالفت ساکنان با فرهنگ آپارتمان‌نشینی است. بر این اساس وجود جریان‌های مذکور از یک سو و مهاجرت‌پذیری و در نتیجه افزایش تقاضا برای زمین مسکونی و رونق بازارزمین، روند تغییر و تبدیل زمین‌های کشاورزی و فروش آن‌ها افزایش یافته است. به گونه‌ای که حتی زمین‌های کشاورزی با فاصله نسبتاً زیاد از محدوده روستا تقطیع و ساخته شده‌اند. این عامل به علاوه سرمایه‌گذاری سوداگران زمین و احتکار آن، سبب گسترش نسبتاً پراکنده روستا در اطراف و خارج از محدوده شده است. نکته قابل بحث دیگر در این قسمت میزان و نوع تعاملات روستا با شهر و الگوی مراجعه خدماتی ساکنین می‌باشد. در حال حاضر ساکنین روستا نیازهای خود به انواع خدمات بهداشتی، آموزشی، اداری، تجاری و... را از طریق مراکز موجود در سکونت‌گاه‌های مجاور تأمین می‌نماید. ولی با توجه به گسترش روستا و رشد روزافزون جمعیت کمیود این مراکز خدماتی در سطح سکونتگاه ملموس‌تر، مشکلات ناشی از آن شدیدتر و تامین این گونه از خدمات در سطح روستا به عنوان توانمندسازی روستا ضروری‌تر می‌نماید.

جدول شماره ۱: فرایند الحق روزتای کلم خواران به شهر اصفهان

مرحله	مراحل توسعه	کارکرد	عرض معابر	جمعیت و اجتماعی			اقتصاد روستا
				خدمات موجود در روستا	نوع جمعیت ساکن	عدم وابستگی	
۱	هسته اولیه	روستایی	۲۰۴ متر	حسینه	بومی	*	
۲	مرحله دوم توسعه	روستایی	کمتر از عمری	خرده فروشی	بومی	*	
۳	مرحله سوم	روستایی	۸۰۰ متری	برق، لوله کشی آب، حمام، خرده فروش	بومی و غیر بومی	*	
۴	مرحله چهارم	روستایی - شهری	بالای ۱۰۰ متر	آسفالت و شبکه معابر اصلی، تلفن، دبستان	بومی و غیر بومی	*	
الحق به شهر اصفهان به صورت متصل در سال ۱۳۸۵							

ماخذ: نگارندهان، ۱۳۸۹

۵- امکان‌سنجی توانمندسازی روستا- شهر کلم خواران

توانمندسازی راهکاری برای توزیع مناسب منابع اقتصادی- اجتماعی به صورت پایدار می‌باشد که با تکیه بر ظرفیت‌های درونی و اولویت‌بندی نیازها و مشارکت اشارک کم‌درآمد، سعی در ارتقاء شرایط زندگی آنان دارد. مشارکت در واقع، درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گروهی است که آنان را برمی‌انگیزد تا برای دستیابی به هدف‌های گروهی یکدیگر را یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند. (علوی تبار، ۱۳۸۲، ص ۱۵) با توجه به مطالب فوق جهت اجرای صحیح راهبرد توانمندسازی در روستای کلم خواران، می‌بایست قبل از هر چیز زمینه‌های مرتبط با این موضوع از جمله توانمندی‌های موجود و میزان تمایل ساکنین به مشارکت در بهبود شرایط ارزیابی شود و امکان‌سنجی لازم در این زمینه صورت پذیرد.

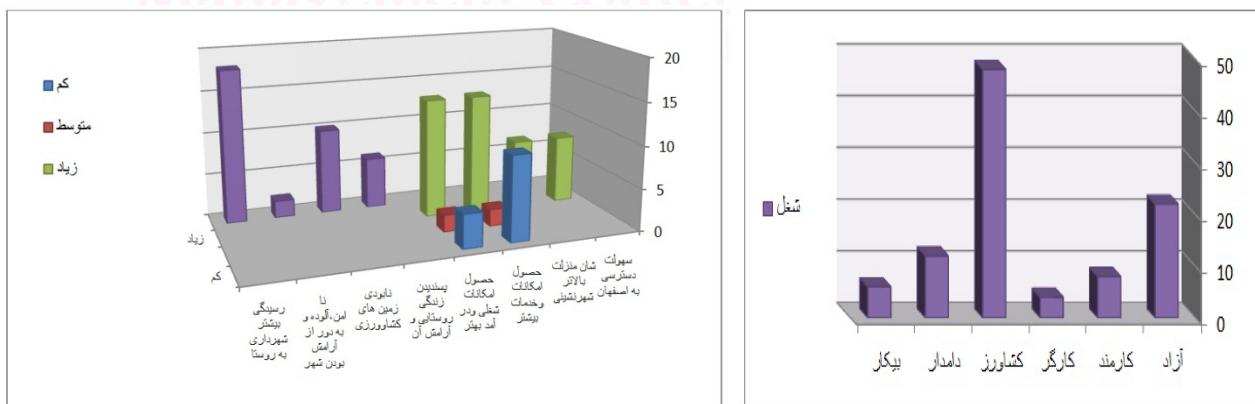

۱-۵- ارزیابی توانمندی‌های روستای کلمخواران در ابعاد مختلف

از دیدگاه کالبدی، بستر طبیعی که سکونتگاه روستا- شهری کلمخواران بر گستره‌ی آن شکل گرفته است، موقعیت نسبتاً مناسبی دارد. شب مناسب و دسترسی آسان به رودخانه و به شبکه‌ی معابر اصلی شهر از فاکتورهای مثبت مکان‌گزینی سکونتگاه مذکور به شمار می‌رود. یکی از محدودیت‌های طبیعی بارز روستا- شهر کلمخواران در راستای توسعه‌ی کالبدی آن قابلیت مناسب زمین‌ها از لحاظ کشاورزی است به طوری که گسترش روز افزون روستا موجب از بین رفتن این زمین‌ها می‌شود. ولی وجود زمین‌های باир وسیع در بافت روستا امکان توسعه‌ی درونی را به خوبی فراهم می‌سازد. لیکن وجود اراضی خالی، فضاهای بی‌دفاع، غیرمحصور و رها شده موجب تنزل کیفیت بافت و عدم امنیت در آن گردیده است. از لحاظ دسترسی به شهر نیز با احداث خیابان‌های مشتاق سوم و سلمان فارسی در شمال و جنوب فعلًا ضعف محسوسی مشاهده نمی‌شود ولی در داخل بافت معابر بدون سلسله‌مراتب بوده و تعدادی نیز از نظر عرض و پوشش سطحی وضعیت نامطلوب دارد.

از دیدگاه توانمندی‌های خانوار، بنابر مطالعات میدانی پژوهش و نتایج پرسش‌نامه مردم روستای کلمخواران در این زمینه دچار ضعف می‌باشند. چنانکه از مجموع کل سرپرستان خانوارها ۴۸ درصد کشاورز، ۱۲ درصد دامدار و ۱۲ درصد کارگر و کارمند ساده و ۲۲ درصد شغل آزاد داشته (نمودار شماره ۱) و میانگین درآمد ماهیانه هر خانوار ۲۵۰ الی ۳۰۰ هزار تومان می‌باشد. هم‌چنین از میان ۱۸۹ خانوار مقیم در کلمخواران، ۴۲/۳ درصد سرپرست خانوارها بی‌سواد و ۵۷/۲ درصد باسواد هستند. این آمار حاکی از وجود زیاد نیروی کار غیرمتخصص در سطح سکونتگاه جهت انجام فعالیت‌های غیرکشاورزی می‌باشند. لازم به ذکر است از لحاظ دلستگی به مکان و احساس تعلق به آن ۹۱ خانوار از محل زندگی خود ناراضی و ۹۸ خانوار از محل زندگی خود راضی بوده‌اند. (نمودار شماره ۲) لیکن اطلاعات به دست آمده از پرسش‌نامه نشان می‌دهد که علی‌رغم ناراضایتی تعداد زیادی از خانوارها، تمایل آنان به مشارکت و حضور در عرصه‌هایی فراتر از اهدای زمین دیده می‌شود. از دید توانمندی‌های اجتماعی و گروه‌های انسانی، اگر دوربین نگاهمان را از چارچوب‌ها معمول و از جنبه‌ی روستایی و یا شهری بودن سکونتگاه لحظه‌ای برداریم، می‌بینیم اجتماعی از انسان‌ها شکل گرفته است که با هم تعامل دارند، برای بعضی از امور خود شورا تشکیل داده‌اند و دعاوی محله را عمدتاً با مراجعت به امام جماعت حل و فصل می‌کنند. اگر تا حدودی ناراضایتی به مکان زندگی در آن جا دیده می‌شود به خاطر عدم دسترسی به بخشی از امکانات و خدمات رفاهی زندگی است، نه به خاطر از هم‌پاشیدگی تعلقات محله‌ای. آنچه در این زمینه خطرآفرین و نگران‌کننده است، نگرش‌ها، رفتارها، هنجارها و الگوهای متعدد و متفاوتی است که همراه مهاجران وارد این روستا شده و تا حدودی باعث ایجاد تحول در ساختار اجتماعی و دگرگونی هویت روستای مطالعه شده است.

3rd Urban Planning and Management Conference

نمودار شماره ۲: میزان رضایتمندی ساکنین از محل سکونت

نمودار شماره ۱: وضعیت فعالیتی سرپرستان خانوار

۲-۵- اقدام خودجوش مردم در زمینه‌ی توانمندسازی

سجاد آموزی: ساکنین برای فراهم آوردن امکان تحصیل فرزندان خود در محیط خود روستا- شهر اهدای زمین و هزینه‌ی ساخت مکان آموزشی را تقبل نموده‌اند. نتایج حاصل از پرسش‌نامه حاکی از آن است که اولین اولویت (۷۰ درصد) مردم روستا- شهر کلم‌خواران، افزایش امکانات آموزشی، جهت ارتقاء سطح سواد است. بنابراین می‌توان گفت که پتانسیل‌های خوبی در زمینه ارتقاء سطح سواد اهالی کلم‌خواران وجود دارد. یکی از اقدامات اولیه ساکنان روستا برای رفع این نیاز اساسی تشکیل شورایی در جهت حل امور مربوط به آموزش و مکان‌های آموزشی بوده است.

اشتغال: همچنین با توجه به سطح تحصیلات پایین و عدم تخصص و مهارت ساکنان کلم‌خواران، ظاهراً این افراد به تنها‌ی و بدون مساعدت سازمان‌ها و موسسات قادر به اشتغال در بخش‌های دیگر اقتصادی نیستند. گرچه ظاهراً مردمان این سکونتگاه کم‌سواد و مهارت هستند، ولی به دلیل جوانبودن میانگین سنی سرپرست خانوارها (۳۰ سال) و بعد خانوار نسبتاً مناسب، تمایل خانوارها به کنترل جمعیت و هم چنین توان موجود در میان ساکنان که در مصاحبه‌های صورت گرفته، تمایل خود را نسبت به مشارکت در راستای رونق وضعیت اقتصادی اظهار داشتند، امکان توانمندکردن اقتصادی و سوادآموزی ساکنان وجود دارد.

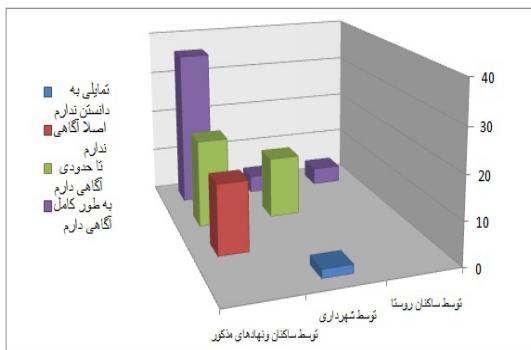
۶- مروری بر یافته‌های تحقیق

از آنجا که در تحقیق حاضر، رهیافت توانمندسازی به منظور حل معضلات روستای پیراشهری کلم‌خواران دنبال می‌شود و هسته‌ی اصلی این رهیافت توجه به مشارکت ساکنین این‌گونه سکونتگاه‌ها از طریق تشكیل‌های غیردولتی و مردمی می‌باشد، لذا در این بخش از مطالعه؛ براساس نظرات ساکنان منطقه‌ی مورد مطالعه، نظریات موجود در این باب و تجارب جهانی، یافته‌های تحقیق مبین این است که جداسازی کارکردهای فضایی شهر و روستا- شهرهای واقع در محیط‌های پیراشهری و عدم توجه به مشارکت ساکنین در نظام برنامه‌ریزی (نظام برنامه‌ریزی غیرمتمرکز)، در رویکرد چندین ساله حاکم بر طرح هادی، باعث تجلی آشفتگی‌ها در سکونتگاه مورد مطالعه شده است و هم‌چنین با بررسی تجارب جهانی پیرامون نحوه‌ی طرح‌ریزی توسعه‌ی یکپارچه سکونتگاه‌های بزرگ و محیط‌های پیرامون شهری و انتقال توسعه به سطوح پایین متوجه می‌شویم، از آنجایی که توسعه‌ی پایدار انسان‌محور است، بنابراین مردم در این نوع توسعه نقش اساسی دارند و از توانمندی‌هایی نیز برخوردارند، ضمن اینکه سطوح توeganدی‌های آن‌ها متفاوت است. به همین علت برای اجرای طرح توسعه‌ای در یک منطقه باید مردم آن منطقه آماده مشارکت شوند و قابلیت مشارکت را پیدا کنند. هم‌چنین طرح‌های توسعه‌ای بسته به ماهیت و عملکرد خود، باید ویژگی‌های هر منطقه را در نظر بگیرند. چرا که ماهیت هر طرح اجرایی، الگوی توسعه و توانمندسازی ویژه‌ای را برای هر سکونتگاه و ساکنین آن ضروری می‌کند که تمرکز‌زدایی و مشارکت‌دادن یکی از برنامه‌های آن است که برای رونق و پیشرفت یک منطقه در جهت توسعه‌ی یکپارچه طرح‌ریزی می‌شود. لذا توانمندسازی برای توسعه‌ی یک منطقه ضروری و تمرکز‌زدایی یک وجه آن است و برای تحقق این امر باید رویکرد یک‌سونگر حاکم بر طرح‌های هادی حذف شود.

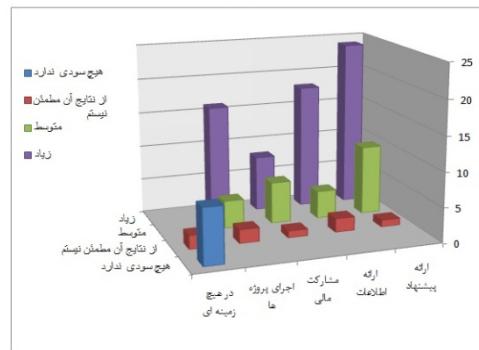
در مورد سکونتگاه مورد نظر می‌توان عنوان نمود که طرح هادی تهیه شده طی دهه‌های اخیر با کم‌توجهی به موضوع فوق و هم‌چنین بدون توجه به شرایط و ویژگی‌های هر یک از سکونتگاه‌های شهری اصفهان و روستا- شهری کلم‌خواران به طرح‌ریزی در مورد توسعه‌ی آن‌ها پرداخته است. این طرح‌ها ضمن جداسازی کارکرد دو سکونتگاه و برنامه‌ریزی یک سویه برای هر یک از آن‌ها باعث از هم‌گسیختگی این شبکه به هم پیوسته شده و لجام گسیختگی در امر رشد و توسعه هر یک را به دنبال داشته است. همین امر منجر شده تا فرآیند الحق روزتای پیراشهری کلم‌خواران به کلان‌شهر اصفهان بی‌برنامه و بدون توجه به الزامات خاص هر منطقه صورت پذیرد و به تبع آن روزتای کلم‌خواران که توانایی مقابله با پیچیدگی‌های سکونتگاه شهری را ندارد در این عرصه ناتوان باقی مانده و در حذف اثرات منفی و تقویت اثرات مثبت حرکتی رو به عقب داشته است.

همچنین یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که با ایجاد ارتباط میان دو رکن مدیریت شهری و مردم «جهت دستیابی به توانمندشدن مردم» که در آن مردم نقش اصلی و مدیریت شهری نقش هماهنگ‌کننده دارد، می‌توان محیطی مطلوب را توسط اجتماعات محلی سکونتگاه مذکور برپا کرد. پاسخ‌های دریافتی از خانوارهای نمونه در مورد سوال‌های مربوط به میزان تمایل ساکنین به مشارکت و تاثیر انواع سیاست‌ها در افزایش این تمایل در نظر گرفته می‌شود. مشارکت مدیریت شهری و مردم و واگذاری کارهای دولتی به مردم، همان اجرای طرح دولت کوچک است. مدیریت شهری و سازمان‌ها و ارگان‌ها با کوچک‌کردن حیطه خود بخشی از کارهای خود را به مردم واگذار می‌کند که این رویکرد باعث ایجاد اعتماد قوی میان مدیریت شهری و مردم می‌شود. طبق مطالعات صورت گرفته در محدوده مطالعه، تعداد زیادی از ساکنین روستای کلم خواران (حدود ۷۸٪) نسبت به مشکلات موجود در روستا واقف بوده و تعداد کشیری از جامعه مذکور (۷۲٪ درصد) معتقد به مشارکت ساکنین و نهادهای مربوط به مدیریت شهری در امر تقبل هزینه‌های توانمندسازی و توسعه‌ی روستا می‌باشد (نمودار شماره^(۳)) و این امر را موجب سهوالت و تسریع در اجرای طرح‌ها و پیشبرد اهداف در این سکونتگاه می‌دانند.

نمودار شماره ۳: بررسی میزان تمایل ساکنین به مشارکت در زمینه های مختلف

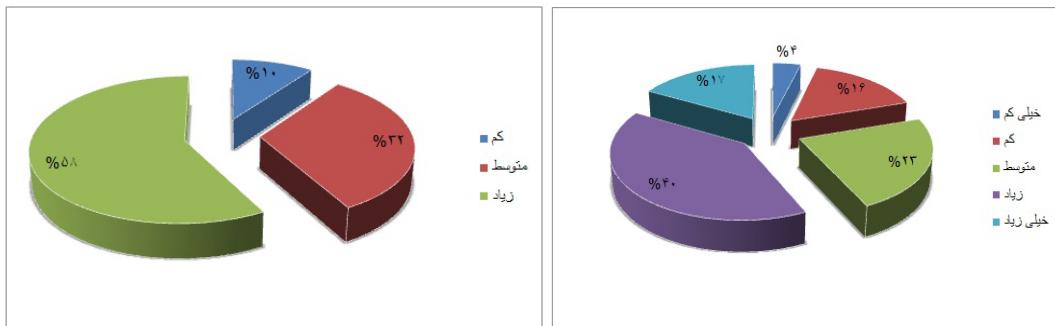
نمودار شماره ۴: بررسی میزان اگاهی نسبت به مشکلات روستا و مشارکت در زمینه‌ی حل آن

بررسی میزان تمایل ساکنین به مشارکت در زمینه‌های مختلف نشان می‌دهد که از جامعه ۵۰۰ نفری علاقه‌مند به مشارکت و همکاری، ۳۵٪ در زمینه مشارکت‌های فکری و ارائه راه حل، ۲۴٪ در زمینه‌ی ارائه اطلاعات، ۱۵٪ در زمینه‌ی مالی و سرمایه‌گذاری و ۲۲٪ در زمینه اجرای پروژه و فعالیت‌های عمرانی، اعلام آمادگی نموده‌اند.(نمودار شماره ۴) طبق گفته‌ی آنان در خصوص فراهم بودن بستر مناسب جهت مشارکت، علی‌رغم تمایل جامعه‌ی محلی به همکاری در امور مختلف از جمله پرداخت هزینه و یا اهدای زمین جهت ساخت و ساز و احداث کاربری‌های مورد نیاز اعم از مسکونی، آموزشی و سایر خدمات، شهرداری و سایر ارگان‌های مربوط هیچ‌گونه اقدام و همکاری در این زمینه نداشته‌اند. با این وجود، به اعتقاد بیش از ۸۰ درصد از ساکنین حل مسائل مربوط به پروانه ساختمانی و پایان‌کار توسط سازمان‌های ذی‌ربط (شهرداری، اداره ثبت و ...)، نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در افزایش مشارکت آنان در بهبود کیفیت محیط زندگی خود دارد.(نمودار شماره ۵) اعتقاد به حل مسائل مربوط به ساخت و ساز و ...، نفی‌کننده‌ی میزان علاقه‌مندی ساکنین نسبت به سایر جنبه‌های توانمندسازی نبوده است، به طوری که می‌توان مشارکت‌های مالی یا آموزشی را با هدف توانمندسازی اقتصادی و فرهنگی ساکن، مکمل آن دانست.

ادامه نظرسنجی نشان می‌دهد که همکاری مدیریت شهری و سازمان‌های دولتی و عمومی از طریق دادن وام نقش تعیین‌کننده‌ای در بهبود شرایط زیست و سکونت روستای کلم‌خواران دارد. ۵۸ درصد ساکنان در سطح زیادی معتقد به اثرات اعطای کمک‌های مالی بر بهبود وضعیت محل زندگی آن‌ها هستند و حدود ۳۲ درصد این تأثیر را متوسط ارزیابی می‌کنند. (نمودار شماره ۶) در یک جمع‌بندی می‌توان گفت که مشارکت ساکنین و نهادهای مرتبط با مدیریت شهری در حل

مسائل مربوط به سکونتگاه روستا- شهری کلمخواران نه تنها از ضرورت‌های ساماندهی و ارتقا شرایط دراین سکونتگاه است، بلکه انجام این مهم باعث بروز توانمندی‌های افراد و اجرای هر چه بهتر رویکرد توانمندسازی خواهد شد.

۷- نتیجه‌گیری

در یک جمع‌بندی کلی محدوده‌ی پیرامون شهر اصفهان به عنوان برخوردگاه شهر و روستا، با درهم آمیختن سیستم‌های شهری و روستایی، سطح بسیار بالایی از میان‌کنش شهر و روستا را نشان می‌دهد، که با تحمیل نقش‌ها و کارکردهای جدید از سوی شهر اصفهان به فضاهای پیرامونی از جمله روستای کلمخواران منجر به شکاگاه، هاد، عصدها، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی و... شده است. بنابراین بر اساس نمودار شماره ۵: دیدگاه ساکنین در ارتباط با اثرات قیق، پیشنهاداتی جهت رفع نابه‌سامانی‌ها، توسعه‌ی یکپارچه و تو اعطای کمک‌های مالی بر بهبود وضعیت محل زندگی

۷-۱- رویکرد کلان

محدوده‌ی مورد مطالعه را می‌توان متشکل از دو عنصر شهری و روستایی دانست. پیچیدگی استقرار اراضی وسیع کشاورزی و باغات و بافت‌های کهن روستایی در امتداد محور زاینده‌رود و بافت‌های توسعه‌یافته شهری مشهود است. تنوع عملکردهای این محدوده ایجاد می‌نماید، ضمن بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی، از دوگانگی توسعه‌ی فضایی-کالبدی نیز اجتناب شود. در

مجموع رویکردهای کلان مقابله با این پدیده و توانمندسازی روستای مورد مطالعه به صورت ذیل قابل ارائه است:

- روستا- شهرها زمانی می‌توانند نقش واقعی خود را در توسعه‌ی شهری ایفا کنند که با تدوین نظام اجرایی و اجرای نظام کنترل و هدایت توسعه کالبدی حومه، متناسب با پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های ناحیه رشد و توسعه یابند. از این رو طرح‌های ناحیه‌ای و منطقه‌ای و محلی برای ساماندهی توسعه مذکور پیشنهاد می‌گردد.

- توسعه‌ی موفق و موزون روستا- شهر کلمخواران بیش از هر چیز مبتنی بر باز توزیع امکانات، منابع و تسهیلات می‌باشد بنابراین باید ضمن ایجاد تنوع عملکردی در این محدوده و بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی، از دوگانگی توسعه‌ی فضایی-کالبدی اجتناب شود.

- به وجود آوردن یک نظام تصمیم‌گیری و همچنین یک فضای مناسب توسط مدیریت شهری که در آن مردم محل با مدیریت همکاری و مشارکت نموده و برای تعیین اولویت‌ها و همچنین در اجرای برنامه‌ها حق انتخاب داشته باشند.

۷-۲- رویکرد محلی

- توانمندسازی روستا- شهر کلمخواران جهت کسب آمادگی‌های لازم برای حضور در عرصه‌شهری.
- پاسخگویی به گستره‌ی متفاوت نیازها و جایابی و تامین هر یک از آن‌ها در عرصه‌های فضایی به طور هماهنگ و با توجه تفاوت‌های ماهوی دو سکونتگاه.

- افزایش مشارکت ساکنین روستا-شهر مذکور جهت بسیج سرمایه‌های اقتصادی-اجتماعی در راستای بروز صحیح توانایی‌ها
- آموزش مهارت‌های فنی به ساکنان سکونتگاه در راستای انجام فعالیت‌های مختلف و بالا بردن سطح درآمد آن‌ها.
- ایجاد و تقویت نهادهای مردمی به طوری که در وهله اول بتوانند اعتماد مردم را جلب و تقویت نمایند و سپس باعث افزایش مشارکت آن‌ها جهت بهبود شرایط و محیط زندگی خود گردند.
- ایجاد و تقویت حس تعلق و حس مسئولیت‌پذیری خود در مردم ساکن سکونتگاه، به طوری که خودشان در راستای بهبود و عمران محیط زندگی خود تلاش، همکاری و مشارکت کنند.
- بهبود مدیریت زمین و جلوگیری از فشار مردم (ساکن و مهاجر) برای ساخت و ساز در محدوده‌ی باغات و زمین‌های کشاورزی
- ضابطه‌مند کردن روابط بین مسئولین و شهروندان روستا - شهرکلم خواران و نظارت و ارزیابی مسئولین این شهرها

پی‌نوشت‌ها

Rural-Urban area ۱

Ecoton ۲

Rural-Urban interface ۳

Community Planning ۴

Public Housing ۵

Site & Services ۶

Enabling ۷

Katherine Gough and Paul Uankson ۸

منابع

- [۱] آرباب، پارسا؛ حاشیه نشینی: ابعاد و جوانب، مجله مسکن و انقلاب ، شماره ۱۱۹، ۱۳۸۶
- [۲] پالی بزدی، محمد حسین و حسین رجبی سناجردی؛ نظریه‌های شهر و پیرامون، انتشارات پیام، ۱۳۸۳
- [۳] پیران، پرویز؛ اجتماعات آلونکی، پدیده‌ای فراتر از حاشیه و حاشیه نشینی، ماهنامه شهرداری‌ها، سال سوم، شماره ۳۲۵، ۱۳۸۰
- [۴] جواهری پور مهرداد و داور پناه، پاپک؛ سکونتگاه‌های ناپایدار اقشار کم در آمد شهری، هفت شهر، فصلنامه عمران و همسازی شهری، سال سوم، شماره هشتم، ۱۳۸۱
- [۵] دانشپور، زهره، تحلیل نابرابری فضایی در محیط‌های پیراشه‌ری، مجله هنرهای زیبا، شماره ۲۸، ۱۳۸۶
- [۶] سیروس صبری، رضا، نقش طبیعت در طراحی، معاونت پژوهشی، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۵
- [۷] شجاعی، دلارام، "بررسی فرایند الحق نقطات روستایی به شهر و نقش آن‌ها در تشدید توسعه افقی شهر"، پایان‌نامه کارشناسی، دانشگاه یزد، ۱۳۹۰
- [۸] شهیدی، اکرم؛ توانمندسازی اجتماعات محلی اسکان غیر رسمی گامی به سوی پایداری شهری، مجله مسکن و انقلاب، شماره ۱۱۹، ۱۳۸۶
- [۹] شیخی، محمد؛ تبیین فرایند شکل‌گیری و دگرگونی سکونتگاه‌های خودرو پیرامون کلانشهر تهران نمونه موردی: اسلام شهر، نسیم شهر و گلستان، پایان نامه دکتری در رشته شهر سازی ، دانشگاه تهران ۱۳۷۹
- [۱۰] صرافی، مظفر، به سوی نظریه‌ای برای سامان دهی و اسکان غیره رسمی- از حاشیه نشینی تا متن شهرنشین، هفت شهر، فصلنامه عمران و بهسازی شهری، سال سوم، شماره هشتم، ۱۳۸۱
- [۱۱] علوی تبار، علیرضا؛ بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها، تجارب جهانی و ایران، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور، جلد اول، چاپ دوم، ۱۳۸۲

- [۱۲] قادرمزمی، حامد؛ تحولات کالبدی روستاهای پیراشهری در فرآیند تعاملات روستایی شهری، مجله مسکن و انقلاب، شماره ۲۲، ۱۳۸۷
- [۱۳] لینچ، کنت؛ روابط متقابل شهر و روستا در کشورهای در حال توسعه، ترجمه محمد رضا رضوانی و داود شیخی، تهران، انتشارات پیام، ۱۳۸۶
- [۱۴] مهندسین مشاور شارستان، طرح تفصیلی منطقه ۴ و ۱۰ روستای کلم خواران، ۱۳۸۷
- [۱۵] وزارت مسکن و شهرسازی، توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی شهر زاهدان، چکیده مطالعات: سازمان عمران و بهسازی شهری، ۱۳۸۳

منابع لاتین:

- [۱۶] Carazzai , ualeria (2002). Community participation and the use of GI in informal settlement upgrading programs.
- [۱۷] Abbott ,J., 2003: Approaches to urban infrastructure provision: examples from South Africa, Habitat International, 20(4) , 500–606.
- [۱۸] Hanter A.T (2004). Slum upgrading, Improving quality of life while building a neighborhood , case study of sao paulo brazil.
- [۱۹] <http://www.unhabitat.org/programmes/agenda21>
- [۲۰] L.Iaquinta , Dauid(2002) "De fining periurban: understanding rural-urban linkages and their connection to International rural sociology association, publication ; Brazil. Dli @Nebr Wesleyan .eda
- [۲۱] Tabbal , Fand Ray, k (2001). Housing the urban poor. Vol 7. No3: habitat deba
- [۲۲] WWW.imi.ir/tadbir , [۲۳]WWW.worldbank.org

3rd Urban Planning and Management Conference
20-21 April 2011 Mashhad-IRAN